

ANTTI SALMINEN

Vallankumousmystikko Gustav Landauer

Hämmästyttävän monet 1900-luvun alkuvuosien radikaalit poliittiset ja avantgardistiset jännitteet kohtaavat Gustav Landauerin (1870–1919) hahmossa. Kommunitaristinen individualisti, ateistinen mystikko, skeptinen romantikko ja anarkistinen siionisti ovat Landaueriin liitettviä oksymoroneja. Landauer lähti 1918 rakentamaan Baijeriin anarkkista yhteiskuntaa, jossa jokainen kymmenvuotias lapsi tuntisi Walt Whitmanin tuotannon kuin omat taskunsa.

Gustav Landaueria harvoin huolitetaan 1800-luvun ja 1900-luvun alun anarkistikklassikoiden kirkkaampaan kaanoniin. Niin Landauerin poliittinen kuin kirjallinenkin toiminta jäi ennenaikaisen kuoleman vuoksi kesken, eikä hänen ajattelunsa ole koskaan saavuttanut suurta lukijakuntaa. Sen sijaan Landauer on löydetty viime vuosina uudelleen polttopisteinä, jossa monisyntyiset ja jopa keskenään ristiriitaiset radikaalit traditiot anarkistikklassikoista avantgardeen ja saksalaiseen mystiikkaan sulautuivat ja yhtyivät kumouksellisiin pyrkimyksiin.

”Anarkososialistiksi” itseään kutsunut Landauer ei löytänyt paikkaansa organisoiduissa poliittisissa liikkeissä, ja ajan oloon hän jäi ideologiseen marginaaliin. Landauerin ajattelua ei koskaan pystytty valjastamaan päivänpolitiikan välineeksi, vaan se säilyi utooppisena, jopa siinä määrin, että Michael Löwy pitää Landaueria ”utooppisen ajattelun täydellisenä ilmentymänä”¹. Landauerin vaikutteita ja niiden runsautta kuvaa hänen pääteoksekseen aikomansa kirja, joka ei koskaan valmistunut. Vuosikymmeniä työstytyksen teoksen oli määrä yhdistää Nietzschen etiikka, Mestari Eckhartin mystiikka ja Fritz Mauthnerin kielifilosofia sekä kommunitaristinen anarkismi (eritoten Kropotkinin ja Tolstoin) Proudhonin ja Stirnerin individualistianarkismiin.

Yksittäisistä anarkisteista Landauer oli vaikuttunein Tolstoista ja käänsi useita tämän kirjoituksia ja poliittisia pamfletteja toimittamaansa *Der Sozialist* -lehteen. Tolstoin kristillisiin johtopäätöksiin ja sitoumuksiin Landauer suhtautui kriittisesti, vaikka piti toisaalta Jeesusta esikuvallisena kumouksellisena. Landauer luonnehtikin epäortodoksista tolstoilaisuuttaan skeptisismillä ja mystisismillä kaksoisdokseksi.²

Jos kohta Landauerin suora poliittinen vaikutus jäi vähäiseksi, sitä suurempi merkitys hänellä oli aikansa filosofeihin ja taiteilijoihin Martin Buberista dadaisti Hugo Balliin ja myöhemmin Franz Kafkaan sekä Paul Celaniin. Vaikuttaakin siltä, että Landauerin ajattelu ja hahmo vetosi enemmän kirjailijoihin ja taiteilijoihin kuin poliittisiin johtajiin tai kansanjoukkoihin. Ball kuvaa tapaamaansa 44-vuotiaasta Landaueria näin:

”14.12.1914 Tapaaminen Gustav Landauerin kanssa. Vanhempi riutuneen näköinen herrasmies, veltosti roikkuva hattu ja harva parta. Hänestä huokuu pastoraalisen lempeä vaikutelma. Edeltävä sukupolvi. [...] Ilta P:n kanssa. Hän nimittää Landaueria ’poliitikoksi, jonka esteetti on pilannut’ [...] Mutta Saksassa on vain kolme anarkistia, ja Landauer on yksi heistä.”³

Vallankumouksen puolesta sitä vastaan

Landauerin anarkismia on luonnehdittu ”ikonoklastiseksi utopianismiksi”, koska hän kieltäytyi systematisoimasta ja kuvaamasta yksityiskohtaisesti tavoittelemaansa tulevaa yhteiskuntaa⁴. Landauerin ikonoklastisuus oli tyyppillistä etenkin hänen aikansa juutalaisten anarkistien ja sosialistien keskuudessa. Osasyynä ikonoklastiikkaan Jacoby Russell pitää juutalaisen kulttuurin kuvakieltoa: niin messiaan kuin tulevan yhteiskunnankin täsmällinen kuvaaminen estää messiaasta saapumasta ja yhteiskuntaa syntymästä.⁵

Landauer oli juutalaisuudessaan maallinen, vaikka tunsi koko elämänsä vetoa mystiikan traditioita kohtaan. Yhdessä Bernard Lazaren ja Martin Buberin kanssa Landauer lukeutui niihin siionisteihin, jotka kannattivat kapitalistisen Israelin valtion sijaan anarkistista yhteiskuntaa. Landauerin siionismi oli siis kaukana sen myöhemmistä nationalistisista painotuksista, mutta hän piti juutalaista traditiota sen merkittävänä osana. Löwyn mukaan ”Landauer muotoili juutalaiselle messianismin anarkistisesti”⁶.

Anarkisti Landauer oli kansalaisia alistavan valtiorakenteen vastustajana. Landauer oli vakaumuksellinen passifisti, ja väkivallan sijaan hän halusi lopettaa valtiovallan kasvattamalla tietoisuutta sen keinotekoisuudesta ja sen harjoittamasta rakenteellisesta väkivallasta.⁷ Landauer ei luottanut marxilaisittain yhteiskunnalliseen edistykseen. Sen sijaan hän uskoi paikallisiin ja vapaaehtoisuuteen perustuviin verkostoihin, jotka vähä vähältä korvaisivat valtion. Romanttisena medievalistina hän ihannoiki aikansa slavo- ja germanofiliin tapaan keskiajan venäläisiä (*mir*) ja saksalaisia (*mark*) talonpoikaisyhteisöjä ja toisaalta

(puoli)autonomisia feodaalisia kaupunkivaltioita.⁸ Landauer selvittää 1910 valtiosuhtettaan *Der Sozialistissa*:

”Valtio ei ole jotakin minkä voi tuhota vallankumouksella. Valtio on olosuhde, tietynlainen ihmisten välinen suhde, käyttäytymisen tapa: tuhoamme sen luomalla muita suhteita, toimimalla toisin.”⁹

”Toisin toimiminen” ja välittömän vallankumouksen kritiikki oli väärinajattelua etenkin ortodoksimarxilaisesta näkökulmasta, eikä ole ihme, että Landauerista tulikin pian lähes aikansa vallankumousajattelun sisäinen vihollinen. Ystävänsä Martin Buberin toteaman mukaan ”Landauer taisteli vallankumouksessa vallankumousta vastaan vallankumouksen hyväksi”¹⁰.

Jumalaton mystikko

Landauer oli mystiikan harrastaja, mikä oli tyyppillistä 1900-luvun alun kumouksellisissa piireissä, olivatpa ne sitten taiteellisia tai poliittisia¹¹. Mystiikka ei tarkoittanut Landauerille ensisijaisesti henkilökohtaista sisäisyyttä, vaan päinvastoin mystinen ymmärrys herätti yksilöitä toimintaan ja oli keskeinen sosiaalinen sidos matkalla anarkistiseen yhteiskuntaan. Kuten Landauerille keskeinen filosofi ja hänen ystävänsä Fritz Mauthner (1849–1923), Landauer luokitellaan useimmiten filosofiseksi ateistiksi, vaikka hän toisaalta kirjoittaa paljon jumaluudesta ja hengellisestä ymmärryksestä mystiikasta.¹²

Kirjassaan *Skepsis und Mystik* (1903) Landauer yhdistää mystisen elämäntunnon anarkistiseen autonomian tarpeeseen ja vallankumoukselliseen visioon. Näistä kolmesta lähtökohdasta landauerilaisen ’orgaanisen yhteisöllisyyden’ oli määrä kummuta.¹³ *Skepsis und Mystik* oli myös Landauerin filosofinen pamfletti, jossa hän yritti jatkaa siitä, mihin Mauthner oli radikaalissa kielikritiikissään päätnyt¹⁴. Radikaali epäily kieltä kohtaan johti kohti Landauerin mystiikkaa: ”On tarpeen järjestää uudelleen koko älyllinen kapasiteettimme, ei uusien varmuuksien, vaan uusien epäilysten perusteella.”¹⁵

Landauerin taipumuksesta mystiikkaan ei voi puhua mainitsematta Mestari Eckhartin nimeä. Saatuaan vankeiluomion vuonna 1899 ”loukkaavasta käytöksestään auktoriteetteja kohtaan” Landauer käänsi sellissään¹⁶ oman aikansa saksalle valikoiman Eckhartin saarnoja Mauthnerin toimeksiannosta¹⁷. Mestari Eckhart on liian hyvä vain historialliselle arvostukselle; hänet on herätettävä kuolleista¹⁸, Landauer totesi ja siinä hän todella onnistui.

Landauerin käänös on valikoivasti toimitettu ja pakoittain kömpelö. Landauerin *Eckhart* oli silti erittäin vaikutusvaltainen ja kuului monien aikalaistaiteilijoiden käsissä, kuten Päivi Mehtonen huomioi¹⁹. Landauer anarkistisesti politisoi mystiikan traditiota, ja toi esiin sen radikaaleja käyttömahdollisuuksia niin kumouksellisen ajattelun kuin kokeellisen taiteenkin saralla.

Marxilaisuuden kritiikki

Landauer vastusti Marxin skientismää, dialektista materialismia ja historiallista determinismää. Vaikka Landauer määritteli itsensä sosialistiksi, hänen sosialisminsa ei tarkoittanut marxilaisuutta. Teoksessaan *Aufruf zum Sozialismus* (1913) hän kirjoittaa:

”Ei edistys, ei teknologia, ei edes hyveellisyys pelasta meitä. Vain hengestä [*Geist*], syvästä sisäisestä tarpeesta ja sisäisestä rikkaudesta syntyy suuri muutos, jota kutsumme sosialismiksi.”²⁰

Edistyksen sijaan Landauer puhuu nietscheläisin painotuksin ”tulemisesta” (*Werden*), jonka prosessissa utooppiset mahdollisuudet ja vaihtoehdot pyrkivät realisoitumaan²¹. Tulemisen käyttövoimana ovat ”topiat”, joissa yhteiskunnallinen tilanne on suhteellisen liikkumaton, ja ”utopiat”, jotka haastavat topiat, korvaavat ne ja muuttuvat lopulta uusiksi topioiksi²². Prosessi ei kuitenkaan ole hegeliläinen: landauerilainen Tuleminen ei ole itsestään selvästi edistyksellistä eikä sillä ole annettua päämäärää.

Landauer eroaa marxilaisuudesta myös vallankumouksen subjektin osalta. Vaikka Landauer kyllä korosti työläisyyden merkitystä kumouksellisena voimana, vallankumouksen tekee runoilija. Landauerin runoilija ei kuitenkaan ole neromyytin mukainen poikkeusyksilö, vaan siinä missä kenen tahansa on herättävä vallankumoukselliseksi, kuka tahansa voi tulla runoilijaksi:

”Me olemme runoilijoita; ja haluamme erottautua pseudotieteilijöistä, marxilaisista, noista kylmistä, ontoista ja hengettömistä, jotta runollinen pohdinta, taiteellisesti keskittynyt muodonanto, into ja ennustuskyky löytäisivät paikan, jossa ne voivat toimia, luoda ja rakentaa.”²³

Landauer ei tähdännyt uuden valtiomuodon tai edes poliittisen organisaation synnyttämiseen, vaan hänelle muutoksen tuli tapahtua välittömissä ja konkreettisissa ihmisten välisissä suhteissa ”todellisen yhteisöllisen hengen [*Geist*]” hyväksi²⁴. *Geist* ei voinut toteutua proletariaatin diktatuurissa, jonka Landauer koki banaaliksi ja todelliselle vallankumouksellisuudelle vastakkaiseksi.

Anarkisti murhataan Baijerissa

Huolimatta pyrkimyksistään konkretisoida lähtökohdansa teoiksi, Landauerin tavoitteet jäivät utooppisiksi. Landauerin kaavailema yhteiskunta jäi yritykseksi, joka vei hänen henkensä. Saksan vallankumouksen myllerryksessä 1918 Landauer pyydettiin Baijeriin perustamaan anarko-sosialistista yhteisöä ja talousjärjestelmää. Juutalaisen sosialistin Kurt Eisnerin johdolla Baijeri julistettiin vielä samana vuonna itsenäiseksi tasavallaksi. Landauerin oli määrä toimia kulttuurista vastaavana kansankomissaarina.

Landauerin koulutuspoliittisen ohjelman mukaan kaikkien 18-vuotiaiden baijerilaisten tuli päästä vapaasti

yliopistoon. Lisäksi jokaisen kymmenvuotiaan baijerilaislapsen tulee tuntea Walt Whitmanin runous kuin omat taskunsa. Se on uuden koulutusohjelmani kulmakivi', Landauer totesi ohjelmajulistuksessaan, joka jäi toteuttamatta.²⁵ Helmikuussa 1919 Eisner salamurhattiin, ja väliaikaishallitus horjui kaatumisen partaalla. Kuukautta myöhemmin saksalaiset vapaajoukot (*Freikorps*), jotka muodostivat myöhemmin kansallissosialistisen puolueen militantemman siiven, hakkasivat Landauerin kiväärinperillä kuoliaaksi. Viimeisiksi sanoikseen hänen kerrotaan mananneen: 'Tappakaa minut toki! Ollaksenne ihmisiä!'²⁶ Nationalistiset sanomalehdet yrittivät mustamaalata Landauerin jälkimaineen välittömästi hänen kuolemansa jälkeen, mikä sai Mauthnerin toteamaan päiväkirjassaan: 'Hakattu kuin koira kuoliaaksi, heitetty joukkohautaan kuin koira, riepoteeltu kuin koira saksalaisnationalistien ja katolilaisten lehdissä!'²⁷

* * *

Landauerille toisin tekeminen oli vallankumousta parempi ja loppujen lopuksi tehokkaampi menetelmä. Valtioväitteisten suhteiden sijaan oli luotava uusia riip-

pumattomia suhteita ja olemistapoja, jotka saivat vallan paljastamaan keinotekoisuutensa ja lopulta väistymään. Vastarinnan ja valtavaatimusten sijaan vallasta oli luovuttava ja tuhattava se. Landauerilainen vallankumous on kirjaimellinen: valtaa ei oteta, se nimenomaan kumotaan.

Landauerin ratkaisu oli havahtuminen muihin kuin valtioväitteisiin ja kapitalistisiin olemistapoihin. Viimeistään se tapahtuisi siitä yksinkertaisesta pakosta, että vaihtoehtoja ei voi joko yksilön tai yhteisön tasolla enää odottaa. Landauerilaisen *aktualistisen utopianismin* mukaan paradoksaalisesti vaihtoehdot eivät koskaan toteudu, sillä ne ovat jo olemassa olevia, mutta niitä ei ole vain vielä ymmärretty vaihtoehdoiksi.

'Me olemme valtio ja tulemme sitä olemaan niin kauan kuin olemme luoneet instituutit, jotka muodostavat todellisen ihmisten yhteisön ja yhteiskunnan'²⁸.

Landauer tuskin pahoittaisi mieltään, vaikka hänen toteamuksensa muotoilisi kokeeksi hieman toisin: Me olemme valtio, mutta vain niin kauan kuin ymmärrämme jo olemamme jotain, mikä vapauttaa siitä.

Viitteet

- 1 Löwy 1992, 128.
- 2 Whirner 1999, 150–151.
- 3 Kiitos Päivi Mehtoselle hänen Ball-käännöksensä käyttämisestä ja 1900-luvun alun aate- ja avantgardehistoriaa koskevista keskusteluista. Artikkelin muut käännökset AS, ellei toisin mainita.
- 4 Russell 2007, 94.
- 5 Sama, 33.
- 6 Löwy 1992, 128.
- 7 Maurer 1971, 10.
- 8 Löwy 1992, 129.
- 9 Lunn 1973, 224.
- 10 Friedman 1988, 256.
- 11 Schwartz 2006, 205.
- 12 Russell 2007, 106–107. Mauthnerin Suomessa vähän tutkitusta ajattelusta ks. Mehtonen 2009.
- 13 Schwartz 2006, 211.
- 14 Maurer 1971, 67.
- 15 Landauer 1923, 64.
- 16 Esipuheessaan Landauer käyttää ilmaisua 'vapaa-ajallaan' (1991, 9).
- 17 Löwy 1992, 132.
- 18 Landauer 1991, 9.
- 19 Mehtonen 2009, 80.
- 20 Landauer 1913, 11.
- 21 Landauerin vasemmistonietzscheläisy-

- 22 Schwartz 2006, 225.
- 23 Russell 2007, 101.
- 24 Russell 2007, 96.
- 25 Russell 2007, 111.
- 26 Maurer 1971, 196–197.
- 27 Friedman 1988, 254.
- 28 Lunn 1973, 225.

Kirjallisuus

- Aschheim, Steven E., *The Nietzsche Legacy in Germany, 1890–1990*. University of California Press, London 1994.
- Ball, Hugo, *Flight Out of Time. A Dada Diary* (Die Flucht aus der Zeit, 1927) Käänt. Ann Raimes. University of California Press, London 1995.
- Buber, Martin, *Paths in Utopia* (1949). Syracuse University Press, New York 1996.
- Friedman, Maurice S., *Martin Buber's Life and Work*. Wayne State University Press, Detroit 1988.
- Landauer, Gustav, *Aufruf zum Sozialismus* (1911). Oppo-Verlag, Berlin 1997.
- Landauer, Gustav, [toim. & jälkisanat] Meister Eckhart, *Mystische Schriften* (1903). Insel, Frankfurt am Main 1991.
- Landauer, Gustav, *Skepsis und Mystik. Versuche*

- im Anschluss an Mauthners Sprachkritik* (1903). Cologne, Berlin 1923.
- Landauer, Gustav, *Ein Weg deutschen Geistes*. Forum-Verlag, München 1916.
- Lunn, Eugene, *Prophet of Community. The Romantic Socialism of Gustav Landauer*. Kerr, Chicago 1973.
- Löwy, Michael, *Redemption and Utopia. Jewish Libertarian Thought in Central Europe. A Study in Elective Affinity*. Stanford University Press, Stanford 1992.
- Maurer, Charles B., *Call to revolution. The mystical Anarchism of Gustav Landauer*. Wayne State University Press, Detroit 1971.
- Mehtonen, Päivi, *Mystinen minä. niin & näin* 3/09, 80–82.
- Russell, Jacoby, *Picture Imperfect. Utopian Thought for an Anti-Utopian Age*. Columbia University Press, New York 2007.
- Schwartz, Yossef, *The Politicization of the Mystical. Teoksessa New perspectives on Martin Buber*. Toim. Michael Zank. Mohr Siebeck, Tübingen 2006, 205–219.
- Whimster, Sam, *Max Weber and the Culture of Anarchy*. Palgrave Macmillan, New York 1999.